

2. Гетьман Т.О. Психологічні чинники збереження здоров'я молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія» / Т.О. Гетьман. – Київ, 2014. – 20с.
3. Здоров'я особистості у психологічній перспективі [Текст]: монографія / О.І. Богучарова; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Вид. 2-ге, переробл. та допов. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 487с.
4. Коцан І.Я. Психологія здоров'я людини / Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М.І. ; за ред. І.Я. Коцана. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 430с.
5. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: Наукова монографія / С.Д. Максименко – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240с.
6. Організація психологічної служби в школі / [уклад. Л.В. Туріщева]. – Х.: «Основа», 2012. – 111 с.
7. Рабочая книга школьного психолога / под. ред. И.В. Дубровиной. – М.: Просвещение, 1991. – 303с.
8. Терещенко Л.А. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років / Терещенко Л. А. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 104с.

References

1. Anketuvannya v shkoli. Pro vsix i dlya vsix // uporyad. Gulyevy`ch T., Omel`chuk N., – K.: Redakciyi zagal'no pedagogichny`x gazet, 2014. – 128s.
2. Get`man T.O. Psy`xologichni chy`nny`ky` zberezheniya zdorov'ya molodshy`x shkolyariv: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psy`xol. nauk: specz. 19.00.07. «Pedagogichna ta vikova psy`xologiya» / T.O. Get`man. – Ky`yiv, 2014. – 20s.
3. Zdorov'ya osoby`stosti u psy`xologichnij perspekty`vi [Tekst]: monografiya / O.I. Bogucharova; Lugan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. – Vy`d. 2-ge, pererobl. ta dopov. – Lugans`k: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 2012. – 487s.
4. Koczan I.Ya. Psy`xologiya zdorov'ya lyudy`ny` / Koczan I.Ya., Lozhkin G.V., Mushkevych M.I. ; za red. I.Ya Koczana. – Lucz`k: RVV «Vezha» Voly`n. nacz. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2011. – 430s.
5. Maksy`menko S.D. Geneza zdijsnennya osoby`stosti: Naukova monografiya / S.D. Maksy`menko – K.: TOV «KMM», 2006. – 240s.
6. Organizaciya psy`xologichnoyi sluzhby` v shkoli / [uklad. L.V.Turishheva]. – X.: «Osnova», 2012. – 111 s.
7. Rabochaja kniga shkol'nogo psihologa / pod. red. I.V. Dubrovinoj. M.: Prosveshhenie, 1991. – 303s.
8. Tereshhenko L.A. Yak zberegti` psy`xichne zdorov'ya ditej 5-7 rokiiv / Tereshhenko L. A. – K.: Redakciyi gazet z doshkil`noyi ta pochatkovoyi osvity`, 2012. – 104s.

Резюме. В статтє зроблено акцент на теоретическєм анализе вопроса психологическєго и психическєго здоров'я учеников младшего школьного и подросткового возраста. Аргументирована потребность обогащения учебно-методических программ использования психотехник классными руководителями, учителями, школьными психологами, которые сконцентрированы на формировании компетентностей здоровья личности в период взросления.

Ключові слова: личность, психологическое и психическое здоров'я учеников, самоутверждение, самопрезентация, самораскрытие, психологическая адаптация, стремления, потенциалы.

Summary. The article deals with theoretical analysis of the problem of junior pupils' and adolescents' psychological and mental health. The necessity of enrichment of educational and methodological programs in terms of using psychotechniques by class tutors, teachers, school psychologists, which will lead to forming health preserving competencies of developing personality, is proved.

Key words: personality, pupils' psychological and mental health, self-affirmation, self-presenting, self-disclosure, psychological adaptation, desire, potentials.

УДК 159.922.76

О.Є. ІВАНАШКО, Н.К. ВІЧАЛКОВСЬКА

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються особливості входження дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір як один із можливих засобів реалізації прав дітей на рівний доступ до якісної освіти. Кроки, які зроблені у Волинській області в цьому напрямку, є свідченням комплексних змін у покращенні життя дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей.

Ключові слова. *Діти з особливими потребами, порушення психофізичного розвитку, психолого-медико-педагогічна комісія, спеціальний навчальний заклад, інтегративний підхід, інклюзивне навчання, медична реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація, соціальна адаптація.*

Постановка проблеми. Для розвитку України як відкритої, демократичної держави одним з важливих питань є забезпечення основних прав людини, зокрема, права на рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами.

На даний час у 782 загальноосвітніх школах навчається 123816 дітей, на обліку у Волинській обласній, міських, районних психолого-медико-педагогічних консультаціях налічується понад 9 тисяч дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Найбільш поширеною на сьогодні формою навчання таких дітей є спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати). На території області функціонує 13 спеціальних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі 2 навчально-реабілітаційні центри (для дітей з вадами зору та дітей з порушеннями опорно-рухового апарату). В зазначених закладах перебуває майже дві тисячі дітей з різними нозологіями.

У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній практиці масштабною, але недостатньо вирішеною є проблема навчання дітей з особливими потребами, адже більшість з них не отримує належної освіти.

Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція у суспільство, залучення сім'ї до участі у навчально-виховному процесі.

Перебуваючи вдома або в інтернаті діти не отримують необхідних знань, умінь та навичок, що сприятимуть саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню в подальшому дорослому житті. Крім того, вони виявляються невідповідними до життя у незахищеному середовищі, яке не пристосоване до їх особливих потреб, мають низький рівень соціалізації та соціальної адаптації, не вміють спілкуватися з незнайомими людьми.

Спілкування – найважливіша соціальна потреба людини. Позбавлена спілкування дитина несвоєчасно й неповноцінно розвивається. Саме міжособистісне спілкування – це засіб передавання пізнавальної та емоційної інформації, що зумовлює соціальний та інтелектуальний розвиток і виховання дитини. Дефіцит спілкування призводить до затримок у психічному і загальному розвитку мовлення, що віддзеркалює розвиток мислення; затримується розвиток гри, що є показником уповільненого соціального розвитку, зокрема взаємин з іншими дітьми; пригнічується емоційна сфера, внаслідок чого емоції та почуття стають невиразними, уповільненими, неадекватними; зменшується жвавість і природна рухливість дитини, з'являється млявість, вайлуватість, скутість [1]. Всі перераховані вище ознаки в більшості випадків притаманні дітям з особливими потребами, але подолати їх можливо, шляхом забезпечення повноцінного спілкування з однолітками.

Таким чином необхідним є впровадження новітніх форм освіти які б надавали можливість особливим дітям навчатися з “здоровими” дітьми, саме це й передбачає інклюзивна освіта.

Англійське дієслово inclusion перекладається, як утримувати, включати, мати місце в своєму складі. Тому inclusion є терміном, що відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві. Поняття inclusion закордонно (США, Канада, Великобританія), де існує 50 річний досвід соціальної інтеграції нетипових дітей, приходиться на зміну поняттю “інтеграція”. Адже механічне поєднання (інтеграція) в одному класі дітей з особливими потребами і з звичайним розвитком не означає повноцінної участі перших в житті класу. Мета ж інклюзивної школи — дати всім учням можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства.

Освітні програми залучення дають можливість дітям з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх. Інакше кажучи, діти з особливими потребами можуть отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові друзі. Крім того в подальшому спокійно, не соромлячись, без остраху вони зможуть налагодити дружні стосунки з незнайомими людьми, вони не будуть ізольовуватися коли зайде до кімнати нова дитина [3].

Навчання в класах залучення корисне і для дітей без вад. Діти з раннього віку починають розуміти, з якими труднощами стикаються інваліди, стають чутливими до потреб інших, толерантніше сприймають людські відмінності, дізнаються, що кожен може подолати значні перешкоди і досягти успіху.

Повсякденні контакти з дитиною з особливостями в розвитку, на наш погляд, сприяють розширенню соціального досвіду, можливо, навіть світоглядних меж звичайних дітей. За умов правильно побудованої педагогічної ситуації цей досвід може стати підґрунтям справжнього особистісного зростання повносправних дітей [5].

Водночас зазначимо, що на сьогодні недостатньо науково обґрунтовано формування особистісних якостей дітей з особливими потребами в процесі інтегрованого навчання, не розв'язано численні проблеми, пов'язані зі створенням оптимальних умов для їхнього гармонійного розвитку та адаптації в освітньо-виховному процесі.

Мета статті. Виявлення виховного та особистісно-розвивального потенціалу інтегрованого підходу до навчання у процесі інклюзії.

Аналіз результатів дослідження. У психології адаптація (лат. adapto – пристосовую) – це пристосування живого організму до динамічних умов зовнішнього і внутрішнього середовища, пластичне пристосування внутрішніх змін до змін зовнішніх [2]. Науковці інтенсивно вивчають адаптацію людини як особистості в соціальному середовищі з урахуванням вимог суспільства, власних потреб, інтересів і можливостей [4]. Процес активного пристосування індивіда до соціального середовища, в якому він перебуває,

називають соціальною адаптацією (лат. *Socialist* – суспільний) [4]. Її основними показниками є взаємодія особистості з оточуючими та активна діяльність. У кожного індивіда соціальна адаптація відбувається залежно від ціннісних орієнтацій, обраних цілей і можливостей їх досягнення в конкретних умовах. Соціальна адаптація включає засвоєння норм і цінностей середовища в процесі соціалізації, а також зміну середовища відповідно новим умовам і цілям діяльності. Соціальна адаптація має неперервний характер, але найбільше виявляється під час зміни діяльності людини, її звичного соціального оточення. Швидкість і ефективність соціальної адаптації залежить від особливостей впливу індивіда на соціальне середовище, участі в спільній діяльності, потреб і мотивів поведінки та соціальної ролі.

Отже, соціальна значущість проблеми інтеграції, протиріччя між потребами практики навчання в реалізації інтегрованого підходу та відсутність дидактико-методичних засобів його використання в школі в контексті виховання особистості школяра й обумовили організацію експериментального майданчика „Створення умов для інтеграції та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній навчальній закладі”.

Об’єктом дослідження виступило становлення особистості школяра в процесі інтегрованого навчання, а предмет дослідження склали психолого-педагогічні особливості, закономірності та принципи виховання особистості з особливими потребами в умовах інтегрованого підходу до навчання в умовах загальноосвітнього закладу. За мету дослідження було поставлено теоретичне обґрунтування та експериментальне виявлення виховного та особистісно-розвивального потенціалу інтегрованого підходу до навчання і психолого-педагогічні умови й засоби його реалізації у процесі інклюзії в загальноосвітньому закладі.

Дослідження продемонстрували, що діти, які навчаються в класах залучення, краще ставляться до не схожих на них людей. У них спостерігається вища соціальна відповідальність, більша впевненість у собі.

Таким чином наявність у звичайному класі учня з особливими потребами стає умовою, що сприяє особистісному розвитку однолітків. Турботою представників педколективу в цьому контексті стає створення особливої емоційно-когнітивної установки щодо нього: тут має бути не стільки жалю, скільки турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з ним, з одного боку, а з іншого – ставлення до нього як до рівноправного члена колективу.

Такий інтегральний підхід до учня з особливими потребами: зважання на його обмежені можливості, прийняття його таким, який він є, чутливість до його проблем, повага як до особистості та симпатія – усе це прояви душевної краси та сили, чинники справді людських, гармонійних взаємин, показники високого рівня особистісного розвитку, які мають бути “закладені” саме з ранніх шкільних років. Адже саме в процесі виховання і навчання формується справжня людина. Отже, ідея інклюзивного навчання по своїй суті є прогресивна і моральна.

В вересні-жовтні місяці 2011 року було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію і презентовано програмне навчання: Освіта дітей з обмеженими можливостями, лікування супутніх захворювань і роль батьків у процесі, пов’язаного з лікуванням. Програма навчання орієнтована на викладачів і спеціалістів, які працюватимуть з учнями в школі, або в спеціалізованому шкільному закладі. Програма була розроблена доктором Френком Белгау, який сам є вчителем в класі і директором лабораторії Університету Х’юстона, штат Техас, що спеціалізується у руховому та зоровому сприйнятті. В програмі розглядалися особливості розвитку нервової системи та сенсорної інтеграції, в основі якої лежить вестибулярний апарат. Він розвиває та вдосконалює основні функції мозку, які є основою всього навчання і можуть бути використані дорослими та учнями як з відсталим рівнем, так і з самим найрозвинутішим. "Навчання у Стиллі" 4MAT виклав Рон Сокі, система яка була заснована Доктором Бернісом Маккарті та при багаторазовому вкладі теоретиків системи Style, таких як д-р Девід Колб, доктор Ентоні Грегорч, Майерс і Бріггс, д-р Карл Юнг, та інші. Він використовує чотири квадрати системи, яка є дуже простою у використанні та інтерпретації в школах і спеціальних закладах.

У сучасних умовах оновлення системи національної освіти, в основі якої – особистісно зорієнтований підхід до дитини, важливе значення має психологізація освітнього середовища, оскільки навчально-виховний процес не прирівнюється лише до передавання відомостей про основи наук або життя, забезпечуючи здобуття учнями академічних знань. Загальноосвітній навчальний заклад, будучи початковим соціальним інститутом, повинен готувати школярів до життя. Тому з кожним роком все більше актуальними стають можливості психології, необхідність її практичного застосування в організаційному розвитку освітнього закладу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Однак, ми не розглядаємо входження дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір як самоціль, а як один із можливих засобів реалізації прав дітей на рівний доступ до якісної освіти. Для окремих категорій і груп дітей з особливими потребами інклюзивне чи інтегроване навчання може бути мало результативним (розумово відсталим з порушеннями емоційно-вольової сфери, аутичним, з тяжкими вадами мовлення, зі складними комбінованими вадами). Такі учні майже не беруть активної участі в навчально-виховному процесі, нівелюється їхня мотивація до навчання, погіршуються навчальні результати, з’являються вторинні порушення емоційно-вольової сфери, поведінки та особистості в цілому. Треба визнати і той факт, що інклюзія потребує значних фінансових ресурсів, що в період кризи є досить проблемним питанням.

Ті кроки, які зроблені у Волинській області в цьому напрямку, є свідченням комплексних змін у покращенні життя дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей.

Сьогодні кожна дитина має право на повноцінне життя в умовах, що забезпечують її гідність, сприяють розвитку впевненості в собі, а також право на особливе піклування, доступ до якісної освіти, відновлення здоров'я, активне соціальне і культурне життя.

Хочеться висловити впевненість у тому, що процеси інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах набудуть значного поширення і стануть успішними за умови зміни ставлення суспільства до цих дітей, покращення матеріального забезпечення системи освіти, здійснення необхідної фахової підготовки майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Мастюкова Е.М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии : учеб. пособие для студ. вузов / Е. М. Мастюкова, А. Г. Московкина ; под ред. В. И. Селиверстова. – М. : Владос, 2004. – 407 с.
2. Хозиева М.В. Практикум по возрастно-психологическому консультированию : учеб. пособие для студ. вузов / М. В. Хозиева. – М. : Академия, 2002. – 317 с.
3. Мишина Г.А. Формы организации коррекционно-педагогической работы специалиста-дефектолога с семьей, воспитывающей ребенка раннего возраста с нарушениями психофизического развития / Г.А. Мишина // Дефектология. – 2001. – №1. – С. 60-64.
4. Сандомирский М. Е. Как справиться со стрессом / М. Е. Сандомирский. – Воронеж: НПО МОДЕК, 2000. – 176 с.
5. Ткачева В.В. К вопросу о создании системы психолого-педагогической помощи семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии / В.В. Ткачева // Дефектология. – 1999. – №3. – С.30-36.

References

1. Mastjukova E.M. Semejnoe vospitanie detej s otklonenijami v razvitii : ucheb. posobie dlja stud. vuzov / E.M. Mastjukova, A.G. Moskovkina ; pod red. V. I. Seliverstova. – M. : Vlados, 2004. – 407 s.
2. Hozieva M.V. Praktikum po vozrastno-psihologicheskomu konsul'tirovaniju : ucheb. posobie dlja stud. vuzov / M.V. Hozieva. – M. : Akademija, 2002. – 317 s.
3. Mishina G.A. Formy organizacii korrekcionno-pedagogicheskoi raboty specialista-defektologa s sem'ej, vospityvajushhej rebenka rannego vozrasta s narushenijami psihofizicheskogo razvitija / G.A. Mishina // Defektologija. – 2001. – №1. – 60-64.
4. Sandomirskij M. E. Kak spravit'sja so stressom / M. E. Sandomirskij. – Voronezh: NPO MODEK, 2000. – 176 s.
5. Tkacheva V.V. K voprosu o sozdanii sistemy psihologo-pedagogicheskoi pomoshhi sem'e, vospityvajushhej rebenka s otklonenijami v razvitii / V.V. Tkacheva // Defektologija. – 1999. – №3. – 30-36 s.

Резюме. В статье рассматриваются особенности вхождения детей с особыми потребностями в общеобразовательное пространство, как один из возможных способов реализации прав детей на равный доступ к качественному образованию. Шаги, которые сделаны в Волынской области в этом направлении, являются свидетельством комплексных изменений в улучшении жизни детей с особыми образовательными потребностями и их семей.

Ключевые слова: Дети с особыми потребностями, нарушение психофизического развития, психолого-медико-педагогическая комиссия, специальное учебное заведение, интегративный подход, инклюзивное обучение. медицинская реабилитация, психолого-педагогическая реабилитация, социальная адаптация.

Summary. The article deals with the peculiarities of children with special needs entering into general educational space as one of possible means of realization of children's rights to equal access to high-quality education. The steps taken in this area in Volyn region represent the complex changes in improving the lives of children with special needs and their families.

Key words: children with special needs, deviation of psychophysical development, psychological, medical and pedagogical commission, special school, integrative approach, inclusive education, medical rehabilitation, psychological and pedagogical rehabilitation, social adaptation.

УДК 159.9:378(075.8)

Н.Г. ІВАНОВА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ УСПІШНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

У статті визначено етапи вивчення психологічних основ підготовки фахівців (психотехнічно-розвивальний, психологічних аспектів професійної підготовки та майстерності, психологічної системи діяльності та підготовки, вивчення та розвитку психологічних основ професійної підготовки), у процесі якої відбувається їх професійне становлення. Здійснено характеристику кожного із вказаних етапів, визначено зміст та напрями психологічних основ професійної підготовки.

Ключові слова: професійне становлення, психологічні основи підготовки, професійна підготовка,